

הרב פרופ' דב פרימר

מעוברות ומניקות בצום ט' באב ויום הכיפורים — הוראות הלכתיות של פוסקי דורנו

תוך כדי עריכת רשימה זו, הגיעה לידי הבשורה הקשה והמרה
על פטירתו של מורי ורבי, הגאון הגדול והחסיד, הרב אהרן ליכטנשטיין זצ"ל.
מאמר קצר זה, המשלב מהוראותיו, מוקדש לזכרו. יהי זכרו ברוך

ראשי פרקים:

מבוא

פרק א – ט' באב

הג"ר דוד קאהן שליט"א
הג"ר יוסף אליהו הנקין זצ"ל
הג"ר דוד בעריש צוקערמאן זצ"ל
הג"ר ישראל רודרמאן זצ"ל
הג"ר ישראל יעקב פישר זצ"ל
הג"ר נחום אליעזר רבינוביץ שליט"א
הג"ר שלמה זלמן אויערבאך זצ"ל
הג"ר מרדכי אליהו זצ"ל
הג"ר שלמה מן ההר זצ"ל
הג"ר משה שטרנבוך שליט"א
הג"ר יוסף שלום אלישיב זצ"ל
הג"ר עובדיה יוסף זצ"ל
הג"ר משה מלכה זצ"ל
הג"ר אשר וייס שליט"א

פרק ב – ט' באב נדחה

הג"ר עובדיה יוסף זצ"ל
הג"ר אהרן ליכטנשטיין זצ"ל
הג"ר שמואל הלוי ואזנר זצ"ל
הג"ר משה שטרנבוך שליט"א

פרק ג – יום הכיפורים

הג"ר ישראל יעקב פישר זצ"ל
הג"ר משה שטרנבוך שליט"א
הג"ר אליעזר יהודה וולדינברג זצ"ל
הג"ר יוסף שלום אלישיב זצ"ל
הג"ר משה מלכה שליט"א
הג"ר נחום אליעזר רבינוביץ שליט"א

מבוא

כידוע, חלקים מורי ההוראה בדורנו באשר לחיובן של מעוברות
ומניקות לצום הן בתשעה באב שהוא מדרבנן והן ביום הכיפורים שהוא
מדאורייתא. ועיין בדברי מו"ר הג"ר יוסף דב הלוי סלובייצ'יק זצ"ל,
שיעורי הרב על ענייני תשעה באב, סימן כג, בדבר אופיו המיוחד של צום

תשעה באב בקשר למעוברות ומניקות, על אף שחיובו הוא רק מדרבנן. במהלך השנים, זכיתי לדון בנושא חשוב זה עם כמה מגדולי מורי ההלכה של ימינו וכן לרשום בפני את אשר מצאתי בספריהם של פוסקי הדור. לפי בקשתו של יד"נ הרה"ג ד"ר מרדכי הלפרין שליט"א, הנני מגיש בפני הקורא את אשר היה מונח באמתתתי מתוך התקוה שאוסף זה יהיה לעזר אף לאחרים. יש לציין כי כבר נכתבו על נושא זה מספר מאמרים חשובים וביניהם המאמרים שפורסמו בספר **אסיא ט** (תשס"ד), עמ' 107-138; וכן סימן ה מספרו של הרב ד"ר מרדכי הלפרין, **רפואה, מציאות והלכה** (ירושלים: המכון ע"ש ד"ר פלק שלזינגר לחקר הרפואה על-פי התורה ליד המרכז הרפואי שערי צדק, תשע"ב), עמ' 40-46. בדברים המופיעים להלן, נמנענו מלחזור על הדברים אשר כבר פורסמו ונדונו במאמרים אלו. לא באנו, אם כן, אלא להוסיף עליהם בלבד.

פרק א – ט' באב

הג"ר דוד קאהן שליט"א: בחשון תשמ"ב שמעתי ממו"ר הג"ר דוד קאהן שליט"א כי מעוברת או מינקת החוששת וכבר שואלת שאלת חכם אם לצום בט' באב או אם לאו, יש להקל ולהתיר לה שלא לצום, והוסף שכן הורו הג"ר יוסף אליהו הנקין זצ"ל והג"ר דוד בעריש צוקערמאן זצ"ל (מבופלו, ניו יורק, ארה"ב, בעל ספר בית אהרן, ביאורי הרמב"ם על פי המאירי). יתר על כן, הג"ר ישראל רודרמאן זצ"ל, ראש ישיבת "נר ישראל" בבולטימור, מרילנד, ארה"ב, היה כועס על בנות משפחתו שהיו צמות בזמן היותן מעוברות ומניקות. (והשווה דברי הגרי"א הנקין זצ"ל בעדות לישראל, עמ' 125, שכתב: "והעוברות ומניקות אסורות בת"ב, ומותרות בשאר תעניות שמדבריהם").

ברוח זו פסק גם הג"ר ישראל יעקב פישר זצ"ל: בשו"ת אבן ישראל, ח"ט, סימן סב, סק"י, פוסק הגרי"י פישר, זצ"ל, ש"מעוברת אסורה להתענות בת"ב, ואין כאן שיעורים, כי במקום סכנה לא גזרו חז"ל".

הג"ר נחום אליעזר רבינוביץ שליט"א: גם הגרנ"א רבינוביץ שליט"א מצדד להקל במעוברת שלא תצום, אלא שלדעתו לא תצום רק מהחודש הרביעי ואילך ואז תאחר אכילתה כחצי שעה מהרגיל בכדי שתשתתף בצערו של הציבור. טעמו, שהיום יודעים הרופאים שהצום קשה לעובר ובמקרים רבים מקדים את הלידה. בט' באב תשע"א שמעתי מהגרנ"א רבינוביץ שליט"א, כי בעקבות שיחותיו העדכניות עם רופאים מומחים בתחום, שינה את דעתו במעט, להקל רק מהחודש החמישי ואילך.

גם במינקת הראה פנים להקל. לדבריו, אם התינוק אוכל רק חלב אמו אזי האם תאכל כדרכה, דהיינו אם נוהגת לשתות כלילה אז מותר לה אף כלילה; ואם אין דרכה לשתות כלילה אלא למחרת ביום, אזי שתצום כלילה

ותשתה רק בבוקר. ובודאי אין האם צריכה להאכיל את התינוק תחליף חלב רק מחמת הצום אם התינוק לא נהג לשותות תחליף חלב עד עתה. וראה בזה בהרחבה בשו"ת שלו שיח נחום, סימן לו.

גישה מעט יותר מסוייגת מוצאים אנו אצל הג"ר שלמה זלמן אויערבאך זצ"ל: בהליכות שלמה, מועדי השנה, ניסן-אב, פרק 16, סעיף א, מובא ש"המעוברות מתענות בתשעה באב. אולם אם הריונה קשה, או שמרגשת חולשה מעט יותר מן הרגיל, תאכל ותשתה כצרכה". אולם, בארחות הלכה, שם, הערה 2, הוסיפו: "כן היה רבנו מורה לשואלים. אלא שע"פ רוב הוסיף אח"כ שבזמננו נהגו המורים בארץ ישראל להקל למעוברת שלא להתענות, מפני מזג האויר הקשה וחולשת הדורות (ולכמה שואלים התבטא 'אמי וזוגתי לא התענו בת"ב בימי עיבורן'). וכן נהג רבנו במשפחתו וכו', שכל מי שידע בה שעלולה להחלש וכדו' ע"י התענית, הקדים בימים שלפני התענית להורות לה לבל תתענה, ואמר שמה שהוא מיקל בזה יותר מן המפורש בפוסקים להדיא הוא ע"פ מסורת ההוראה הנ"ל בארץ ישראל". וכדומה מובא בשמו בספר הליכות ביתה, סימן כה, הערה ג, ע"י הג"ר דוד אוירבאך שליט"א¹.

גישה ממוצעת אחרת מצאנו אצל הג"ר מרדכי אליהו זצ"ל והג"ר שלמה זלמן מן-ההר זצ"ל: שמעתי מידידי הרה"ג אלישע אבינר שליט"א, ראש הכולל בישיבת ההסדר "ברכת משה", מעלה אדומים, ששמע מהגר"מ אליהו זצ"ל והגר"ש מן-ההר זצ"ל, שיש להורות הלכה למעשה במעוברות שיתחילו לצום; ברם, משיחשו קושי כלשהו, אזי יאכלו.

וכדומה כותב הג"ר משה שטרנבוך שליט"א: בשו"ת תשובות והנהגות, ח"ה, סימן קסט, פוסק הגר"מ שטרנבוך שליט"א, שאע"פ שמדינא דגמרא מעוברות ומניקות משלימות בת"ב, מיהו היום אנן סהדי שנשתנו הטבעיים ולפעמים הצום מסכן את הולד מפני חולשתה, ודינן היום לכל הפחות כחולה שאין בו סכנה שיוחמר מצבו על ידי הצום, שלא גזרו רבנן. ובמיוחד בארץ ישראל שחם מאד והיא חלושה מאד בצום. על כן הרבה מורי הוראה מקילין מאד במעוברת. אמנם, כל זה רק במעוברת שהצום בעלמא קשה לה גם כשאינה מעוברת, אז היא פטורה. אבל אם בעלמא הצום קל לה, אזי יש להורות שתצום ורק כשתרגיש חולשה מיוחדת לא תמשיך אלא תוכל מיד. אולם מוסיף שבגמר החודש התשיעי, צריכה לצום אם ברור שהצום לא יזיק לעובר.

בשו"ת תשובות והנהגות, ח"ד, סימן קל, מתייחס הגר"מ שטרנבוך שליט"א, למינקת. שם מורה שמינקת שאם תתענה בת"ב יש חשש רציני

1. מדברי הגר"ד קאהן שליט"א, שהבאנו לעיל, נמצאנו למדים שאין זו רק מסורת ההוראה בארץ ישראל בלבד אלא שכן פסקו אף חלק מגדולי ההוראה בארה"ב.

שיופסק החלב שלה והתינוק לא ירצה לקבל תחליף, אזי מותר לה לאכול בת"ב ואין לה רשות להחמיר בזה.

בניגוד לכל המקלין הנ"ל, הג"ר יוסף שלום אלישיב זצ"ל פסק שאין להקל יותר ממה שמופיע במשנה ברורה: ראה שו"ת ישיב משה, עמ' סה-סו, בשמו. וראה עוד בספר אשרי האיש, או"ח, ח"ג (מועדים), פרק עא, סעיפים מג-מה, מז.

וכן פוסק לחומרא אף הג"ר **עובדיה יוסף זצ"ל**: ראה בשו"ת יחווה דעת, ח"א, סימן מב; ובחזון עובדיה, ארבע תעניות, עמ' רעט.

כן מחמיר גם הג"ר **משה מלכה זצ"ל**: ראה בשו"ת מקוה המים, ח"ה, או"ח, סימן כב, סק"ז.

וכן שמעתי לחומרא גם מהג"ר **אשר וייס שליט"א**: כל עוד שההריון תקין ובמיוחד בחודש התשיעי. (וראה מה שהאריך בזה מורו ורבו של הגר"א וייס שליט"א, האדמו"ר מקלויזנבורג, הג"ר יקותיאל יהודה הלברשטאם זצ"ל, בשו"ת דברי יציב, או"ח, ח"ב, סימן רלא-רלב, אשר מסיק שאם המעוברת בריאה גמורה בלי שום מיחוש וצער, יש לה להתענות; ואם יקשה לה אפילו קצת, תתענה רק עד חצות; אבל אם מצטערת וכ"ש מצטערת הרבה, תפסיק את תעניתה עוד קודם לחצות. ובמקום חולי, אף שאין בו חשש סכנה, מאחר שיש גם צער לולד, אין למעוברת להתענות.)

פרק ב – ט' באב נדחה

לשיטות המחמירות בפרק א, מה הדין בתשעה באב נדחה?

הג"ר עובדיה יוסף זצ"ל: על אף שבט' באב בזמנו החמיר (ראה פרק א לעיל), הורה הגר"ע יוסף זצ"ל, לפטור מעוברת ומינקת מלהתענות אף לכתחילה בט' באב שנדחה. ראה בשו"ת יחווה דעת, ח"ג, סימן מ; ובחזון עובדיה, ארבע תעניות, עמ' ס-סב, הערה ה.

ברם, מו"ר הג"ר אהרן ליכטנשטיין זצ"ל, הורה הלכה למעשה שרק אם יש לה מיחוש קצת מותרת לאכול ואינה משלימה תעניתה (כדעת הביאור הלכה, או"ח, סימן תקנט, סעיף ט); ואילו מינקת דינה כדין מינקת בכל ט' באב.

כדעתו המחמירה הנ"ל של הגר"א ליכטנשטיין זצ"ל לגבי מעוברת, פוסק אף הג"ר **שמואל הלוי ואזנר זצ"ל**: ראה בשו"ת שבט הלוי, ח"ו, סימן ע, סק"ד.

הג"ר משה שטרנבוך שליט"א, נוקט בגישת ביניים: בשו"ת תשובות והנהגות, ח"ב, סימנים רנב-רנג, מחלק הגר"מ שטרנבוך שליט"א, בין המדינות ומורה שבארצות החמות, כמו ארץ ישראל שהצום ארוך וחם, אין צורך למעוברת לצום כלל. אבל, במקום כגון דרום אפריקה שהצום קר וקצר,

אכן תצום מעוברת עד שקשה לה. (והשווה את ניסוחו כאן עם זה שבתשובתו המאוחרת יותר באשר לט' באב רגיל, המובא בפרק א לעיל.)

בשולי הפרק נעיר שהג"ר שלמה זלמן אויערבאך זצ"ל, הליכות שלמה מועדי השנה, ניסן-אב, פרק 16, סעיף א, כתב אמנם שאף אם ננקוט להחמיר בתשעה באב שאינו נדחה, בתשעה באב נדחה "יש להקל יותר"; אך לא ברור מדבריו עד כמה. וראה בפרק א מה שהבאנו בדעת הגרש"ז אוירבאך זצ"ל בתשעה באב רגיל.

פרק ג – יום הכיפורים

הג"ר ישראל יעקב פישר זצ"ל: שמעתי מהגר"י פישר זצ"ל הלכה למעשה שמעוברת בזמן הזה, במשך כל ההריון פרט לחודש התשיעי (שאו חייבת לצום אא"כ אינה חשה בטוב), לא תצום אלא תאכל שיעורים (30 גרם כל 4 דקות, בין באכילה ובין בשתייה) כדי שבני אדם לא יתבלבלו בין השניים]]. וכן כתב הגר"י פישר זצ"ל בהסכמתו לספר פני ברוך ח"א, הערה לסימן ד, סעיף יג (הערה י"ב, עמ' 8). ועיין עוד שם, הערות לסעיף ג (הערה י"א).

לעומתו, הג"ר משה שטרנבוך שליט"א, סבור שאין כל מקום להקל אף בזמננו מעבר למה שנפסק בשולחן ערוך וחולק בתוקף על "רב אחד" אשר "התיר לכל מעוברת עם איזה חולשה לאכול ביוה"כ, ואף שמבואר בש"ע שתתענה...". ראה בשו"ת תשובות והנהגות, ח"ב, סימן רצב.

כן החמיר גם **הג"ר אליעזר יהודה וולדינברג זצ"ל:** ראה בהערותיו לספר פני ברוך, ח"א, סימן ד, סעיף יג (הערה אות ד, בעמ' קצד-קצה), אשר פורסמו שוב בשו"ת ציץ אליעזר, ח"י"ז, סימן כ, סק"ד. הגר"א וולדינברג זצ"ל, חולק מפורשות על דעתו של הגר"י פישר זצ"ל ומכנה אותה "קולא גדולה עד מאד".

כדברים אלו נקט גם **הג"ר יוסף שלום אלישיב זצ"ל:** בספר אשרי האיש או"ח, ח"ג (מועדים), פרק כג, סעיף לד, מובא בשם הגר"ש אלישיב זצ"ל, שמעוברות ומניקות מתענות ומשלימות ביום כיפור כפי שנפסק בשולחן ערוך. ואין מה לחשוש שמא הצום יזיק להן, דמכיון שהלכה פסוקה שהן חייבות לצום, הרי שאין לחשוש שהמעוברת תנזק מהצום, וכן שמניקה יחסר לה חלב מחמת הצום. ואם יש למעוברת איזה בעיה רפואית, מכל סוג שהוא, וכן מניקה שיש לה מחסור ולחינוק אין אוכל אחר, חייבת לשאול מורה הוראה ורופא לפני יום כיפור אם מותר לה לצום או לא.

כן החמיר גם **הג"ר משה מלכה זצ"ל:** ראה בשו"ת מקוה מים, או"ח, סימן כב, סק"ז.

בגישת בינים – בין המחמירין הנ"ל לבין הגר"י פישר המקל – נוקט הג"ר נחום אליעזר רבינוביץ שליט"א: שמעתי מהגרנ"א רבינוביץ שליט"א, שטרם לחודש שישי, חייבת מעוברת לצום אלא אם כן מרגישה חלשה. החל מהחודש השישי יש להקל לאשה מעוברת לא לצום (אלא תאכל שיעורים). וראה עוד בשו"ת שיח נחום, סימן לו.

האמור כאן לא נועד כמובן לפסיקת הלכה המסורה למורי ההוראה בישראל. אך הצבת ציונים, הצגת מראי מקומות ופריסת מבט מקיף על דעות שונות של פוסקי דורנו – יש כאן. אני תקווה שפריסת דעות אלו של פוסקי דורנו תהיה לאחיעזר ואחיסמך עבור מורי ההוראה המתגלגלות לפתחיהם שאלות אלו באופן תדיר להלכה ולמעשה².

2. תודתי לידידי הרב ד"ר מרדכי הלפרין, ולבני הרב ד"ר זאב פרימר על הערותיהם החשובות לקראת הכנת רשימה זו לדפוס.